

המגיד

לישראל.

מכתב עתי שבועי לכל עניני היהדות.

נערך ע"י

יעקב שמואל פֿוכס.

מחיר המודעות:

בעד כל שורה קצרה 20 קר.
" רחבה " 40
" בראש הגליון 30
" בפרק החדשות 50

במודעות הנשנות פעמים רבות יורד המחיר לפי הערך.

מאזרים בלתי מתקבלים בבית המערכת אינם מושבים לכעילהם.

האדרסה אל בית המערכת:

Redaction des
"HAMAGID"
KRAKAU. (Österr.)

מחיר החתימות:

באוסטריה-אונגריה:
לשנה 6 פלורין.
לחצי שנה 3
לרבע שנה 1.80

באשכנז:
לשנה 12 מארק.
לחצי שנה ולרבע לפי החשבון.

ברוסיה:
לשנה 6 רובל.
לחצי שנה 3
לרבע שנה 1.80

בשאר ארצות:
לשנה 20 פראנק.
לחצי שנה ולרבע לפי החשבון.

מחיר גליון אחד 18 קר.
פוסטמארקן של חו"ל לא יקובלו.
המחיר ישלם מראש.

וקאמת והישלום אהבו. (זכרים ח')

Krakau, den 19 Decembei 1895.

גליון מח-מט.

קראקא, יום ה' ב' טבת התרנ"ו.

ולחטיף לקחו הוֹך לפני קהל עדתו, היה אחד מאנשי הבינים, אשר ידם האחת אוחזת באור התורה והשנית בלפיד החכמה, וכל ישעו וחפצו היה לקרבן ולאחרן באהבה ודעת, למען יוכח דורנו, דור ענן וערפל, דור עקש ואין תבונה, כי ירא אלהים באמת ובתמים יצא את שתיהן. בבקרו את הנימנזים והאוניברסיטה בברלין ואת ביה"ס ללמוד לשונות הקדם בפאריס ובכל מקום באו בארצות המערב היה היהודי הישר והתמים סכף רגלו עד קדקדו, פשוטו כמשמעו, כמו שהיה בהתהלכו עם חסידים נלהבים ובסקדו על דלתות בתי המדרש והישיבות כעיר ביאליסטק ברוסיה, עיר מולדתו, עד שנת העשרים לימי חייו, אשר רבנים וגאונים סמכו כבר בעת ההיא את ידם על ראשו ויראו בו תפארת ישראל וצבי נאון עדין. מימי ילדותו, אשר כבר נגלו טהרת שכלו ועז רוח זכרונו ורחב לבבו בלמודיב, עד רגעי ימיו האחרונים היה למופת לכל בני גילו: הוא היה תמונת איש מפשט מכל הרגשות חטריות, כל ימיו הגה רק בתורה וחכמה ולא ידע מאומה מסערות החיים, רוחו הנביתה עוף ולא השפיקה בילדי חמה, לא אכל ולא שתה בעתו ולא שם מעורו את לבו אל רפיון נזו ואל מצב בריאותו אשר מוט התמוטט לרגלי עבודותיו הקשות. נורלו ומנת חלקו בכל ימי חלדו היו אך תלאות ומטרות, כעם ומכאובים, כי לא ידע אף לא חפץ להתהלך בתוך דורנו החמרי הזה, ובכל זאת לא התמרמר מעולם על חיו המרים, אף לא נשא את נפשו אל חיים טובים מאלה, ואף כי בשנים האחרונות יצא שמו לתהלה בין כל חכמי ישראל בהודעו להם לחוקר קדמוניות ובדק גנזי נסתרות מאין כמוהו, בכ"ז היה הדום רגלי חכמים וגדולים רכיב ביחוד בצרפת וכאנגליה המרעישים את העולם בחכמתם ומאום אין בה באמת, ואשר התקשמו לפעמים בנוצתו ולא התבוננו אליו כי ישא חרפת רעב ממש, כי ענו היה מכל אדם ושפל רוח מאין כמוהו ויכרח מן הכבוד גם בעת אשר ידע והרגיש בעצמו כי כמעט חייך תלויים בו. הנה! הענוה היתרה הזאת קפדה כאורג פתיל חיתו והביאה עליו צרות ותלאות נוראות בימי חייו! ידידיו ומכיריו השתעשעו בחברתו בחפץ-לבב, כי הוא היה מפיך סרגליות, כמעין המתנבר, נחל נובע מקור חכמה ודעת. לכל שואל ומבקש נדרש באזנים קשובות ובענוה מפיקה חן ורצון, ויהי סמל היושר והצדק וחותרם תכנית התם והאמת. בגלל מדותיו ומעלותיו הרבות, אשר ענדו עמרת תפארת לראשו, היה אמנם אהוב לכל מכיריו, ובכל תפוצות ישראל מקמר מנש לשמו, אך לא היה איש אשר שם עליו עיניו לחמלה באמת ובתמים: הרבנות היתה שנואה לו תכלית שנאה ורק העסק בחכמת ישראל לקח את לבו שבו, אך חכמת מסכן בזויה בדורנו, ואין איש מאלפי מכיריו

תכן הענינים:
עניני הזמן: אבד חסיד מן הארץ, קול בוכים, — חדשות שונות: קראקא (ג' פעמים), טשאנסלא, טשרנוביץ, ווין, בורססט, ברלין, מרוסיה, בוקרסט, מוסקה, פאריס, לונדון, קונסטנטינופול, באגדאד, ני-יורק, — מכתבי בית המערכת, — הודעות, פיליטון: הקוריספונדינציה הראשונה (מאת חיים נח מעלינק), הוספה: חכו לנו קוראים! (יצחק אבן), נצחון של מי הוא, — רבי עקיבא (דוד רוטבלום), — הודעות.

אבד חסיד מן הארץ! ד"ר יצחק שלמה פֿוכס ז"ל.

אך כשרון המעשה יעדה חיינו:
חרכות טוב מהרגו — רבו ימינו,
כי חקקה זקנת איש, תום שייבת גברי.

חובה כפולה, מדאכנת לב ומרגזת נפש, עלינו למלא היום: לנסך נסך דמעות עינינו על מות אחינו האהוב, עצם מעצמנו ובשר מבשרנו, חיי רוחנו ונשמת אפנו, ולספוד ולבכות בתור עורך מכה"ע המקדש לכל ישראל את האיש הדגול כרכבת, אחד המאורות הגדולים אשר האירו על שמי היהדות, אחד הצדיקים הישרים והתמימים אשר היה יהיו למופת לבני דורם, אשר על מותו הפתאומי תבכה ותיליל כל כנסית ישראל, כי אבד לה אחד מבחירי בניה ובניה בעודנו באבו בטרם כלותו את מלאכתו, אחד השרידים אשר די קורא לסול מסלות חדשות להבמת ישרון ולרדת אל עמקי מסתריה לחשוף אוצרות שפונים ממונים מעין רואה! כל אחת משתי החובות האלה תמלא את לבנו עצב ויגון על כל גדותיו, רוחנו חומיה ונפשנו עלינו תשתוחח, עטנו ינוע בידנו וספינו נתקו מליס — אל נא יחכה איפא הקורא הנכבד לשמוע היום מפינו דברים שלמים על חין ערך הרב הד"ר יצחק שלמה פֿוכס ז"ל וקורות ימי חייו, אשר אם גם קצרים היו למגנת לבנו לפי מדת שנותינו עלי אדמות בכ"ז עשירים הם בתורה ותושיה, במקרים נשגבים שיתנו חמר רב וענין נכבד לכותב דברי הימים לישראל לענות בו; דברינו יהיו הפעם רק מעטים ומקוטעים, כאשר יוכלו לצאת מלב נשבר ונדכה ומנפש עצובה ונכאה.

הרב חדיר יצחק שלמה פֿוכס ז"ל, אשר נקטף בדמי ימיו מארץ החיים בשנת השלשים והשלש בש"ק פ' יושב בשעה השביעית בבקר, בלכתו לביה"כ להתפלל

בעינינו כי נעשה להמנות הכבוד האחרון כאשר לא נעשה עוד שם עד הנח לרבנים אחרים בפטירתם — לדברת זקני העיר ההיא. ביהינן הגדול ועתיק הימים, אשר שמה לפני ארון הקדש הובא ביום ב' בשעה 8 אחר הצהרים ארון המת, ואשר היה עטוף שחורים סבית ומחוי, לא הכיל את כל קהל הנאספים, יהודים ונוצרים, כל פקירי הרשות ושרי העיר, והמון אנשים נשים וטף עמדו גם לפני ביהינן. כל פנים קבצו פארור, ובכל העיר נראה הרשם והאדיר אשר עשתה האכדה הגדולה הזאת. אחרי אשר החון הסהלל ה' גר ינש טיין התפלל-ברגש נמרץ לנשמת הצנוה, עלה-הבטלה בראשונה הרהי' הד"ר-פראנק-לגרין ר"ב פ"עיר ק"ר מז"ר וישא ימספר כתנים על המנות, ואלה תמצית דבריו:

... צעוף סתום וכמוס יכסה את הארון הזה, בו טמונים חיי איש נפלא, נאצל רוח, חיי איש חולם, הוגה נכאים, אשר קצרה יד כל אדם לבוא עד חקר תכונתם ואל מסתרי סודם. רק אחד הוא היודע יצר כל היצורים, ככתוב בפרשת השבוע הזה: הלא לאלהים פתרונים, הוא יודע פשר הסבה הזאת ולו רק לו נגלה פתרון החידה הסתומה הזאת, פתרון חיים כמוסים ונפלאים, אשר בתקוות נעימות ונעלות החלו את ארתם ובעצבון ושמשון כלו את מעגלם באביב ימיהם; הוא רק הוא ידע את סתרי הנפש הזאת, אשר עוד לפני שנים רבות, בשנות למודו בבתי מדרש החכמה, גלחמה מלחמת החיים והקיום, המחסוד הכביד עליו את-אכפו ומעצורים ומכשולים-אין-מספר היו פרושים כרשת על כל צעד ושעל וימרו את חיו. מאפס תקוה ותוחלת התמוטטו רגליו, לא ידע להוקיר את-חין ערך החיים, והארץ היתה תהו ובהו וחשך, התבל היתה כארץ ציה לפניו, כעמק עכור וכתפתה ערוך, ורוח אלהים, אשר התנוסס בו תמיד, חפץ להרום את עמודי החיים ולקעקע את קיר חומותיהם, כי נכסף נכסף לשוב למקורו הראשון אשר ממנו חוצב, למקור חיים רוחניים, למקור האור האמת. אולם ונר אלהים טרם יכבה, והנר הזה האיר גם בהיכל החכמה והדעת ויפיץ אור בהיר ומוזקק על ספרת ישראל והשפה העברית, אשר אותה אהב המנות אהבה עזה וטהורה כל ימי חייו, וקוי האור הזה הפיצו את זהרם ויפעתם על העדה הזאת, אשר ידעה להוקיר את ערכו ומעלת כבודו מיום דרכו כפות רגליו בפעם הראשונה על אדמת העיר הזאת. בימים ההם ובזמן הזה, בימי חג החנוכה לשנה העברה קדמה העדה הזאת את פני האיש המורם הזה, ובצדק ובמישרים ראו עיניה, כי אור נגהות זה הנהו. מוסיף והולך וכלנו קוינו כי הוא יוסיף בכל פעם להפיץ אור האמונה בלבות בני עדתו, להפירות חכמה ולהגדיל תורה, כמספר נרות החנוכה המוסיפים והולכים מדי יום ביומו, והנה כאשר פנה זיוו ויפנה הדרו ואורו, תועק העדה הזאת ותשוע: במחשכים הושיבני, כי חשך לנו האור בצהרים וחשכת עלטה, חשכת המות, תכסה כל פנים. בכל זאת, בלב בטוח ורוח נכון תוכל העדה להגיד את דברי זקני העיר אשר על מקרה חלל כזה ענו ואמרו לפי דברי חכמינו ז"ל: לא פטרנוהו בלא טוון, כי אנחנו מצדנו היינו מתאמצים וחותרים בכל כח להקל מעל המנות היקר הזה את עולו הקשה ולדאוג למצבו ולשלטו הטוב, תמיד היינו משתדלים למלאות את כל מחסוריו באופן נאות וידענו: גם להוקיר את ערכו ולכבדהו כמפעלו, ובלא לויח, כי העדה תחלק לו היום את הכבוד האחרון הזה ברגשי אהבה ויקר ובורח תוגה איומה ועצבת נוראה, אשר תקונן גם בבתי נפש נעדיה וצעיריה על כי לוקח היום אדונם ומורם מעל ראשם, מורם אשר בזמן קצר מאד השכיל למשוך אליו את לבות כלם לאהבה אותו ולדבקה בו וכו'. ואני תפלה לך: נחם נא את אחיו הנענה והנדכא, את אביו היקר היושב במרחקים; השקיפה נא ממעון קדשך מן השמים על אמו האסללה, אשר היתה לו פה לעזר ולהועיל בימיו הקשים, ונחם אותה בצרותיה; תקח נא לה לסופת את האשה חנה כבירת הרוח, אם רבת יבנים ואמללה, אשר בימים ההם ובזמן הזה כאשר סתו שכעת בניה על קדוש השם, לא השמיעה אף קול אנחה אתה, כי אם ברוח כביר ולב אמוץ נשאה את בשרה בשנית ומכאוביה בהומיה, בתקותה החזקה, כי בעולם הבא, עולם שכולו טוב, ישוב אלהים לב לבבות על בנים ולב בנים על אבותם, בעולם אשר שם גבור כל עון וכל חטאת תמחה ואשר שם לא תפתח שאול וסויה ובלע המות לנצח ומחה די דמעה מעל כל פנים וכו'.

אחרי עלה הבטחה אחת טירידי המנות חותר קרובים זה-רבות ישנים, החכם והסופר הנודע הדיה קאטינגא רב בפראג וישא מדברותיו בקול-בכי ונחי, לאמר:

שהשתדל להמציא לו מקום מנוחה כחפץ לבבו ומשאת נפשו לברכה לעמנו ולמכמת עז לחכמתנו, עד כי לאט לאט התנבכה אליו רוח נכאה, רוח פסימיסם נורא, לא האמין עוד ברע ולא בטח באלוף, ובכל פנה אשר פנה ראה רק תנברת השקר על האמת, עשק ומרוצה, רשע כסל ועות הדיון. לשוא עמלנו ואתנו כל ידידיו הנאמנים לשרש מקרבו את הרוח הרעה הזאת: הוא ראה הטבת דורנו העקש והפתלתל הזה רק בהפצת ידיעת תורתנו הקדושה וחכמת ישראל, ואחרי כי קצרה ידו מרוב עניו לעבוד עבודת הקדש הזאת כאשר היה עם לבבו, היה לבעל מרה שחורה נורא, וגם אחרי אשר גמר ככר בדעתו לקחת על שכמו משרת הרכנות בקהלה הנכבדה בעיר קוויטטיין (בהשתדלות אחד החכמים הנודעים לשם ולתהלה), אשר על כפים נשאתו ותהי נכונה למלא את כל מאווי לבו, לא מש עוד ממנו רוח היאוש ומנוחתו הרצויה היתה רהוקה ממנו. הוא נהל את עדתו על מי מנוחות והשלום, כרועה נאמן רעה את עדרו, דרשותיו המלאות רגשי קדש לקחו נפשות ונופת תטופנה שפתיו, וכצדק התפארה בו קהלתו ובכבודו התימרה, אך אין שלום כעצמותיו עד אשר כחתף וכשוד משדי בא המות וימרידהו מן העולם בעצם עבודתו לטובת עמו. בעש"ק פ' וישב גמר עוד את הדרשה אשר עליו היה לדרוש בביהינן בשבת חנוכה*, ולמחרתו בש"ק הביא לנו הטלגרף את השמועה המעציבה כי אחינו היחיד נגזר מארץ החיים, כי בא השמש בצהרים ויפה נוף נקטף בעודו באבו. הה, אין נחומים ושלומים לאבלנו, וגדול כים שברנו! לנו אכד במותו אח יקיר, להורינו היקרים בנם מחמד לבכם, אשר חנוכו עלה להם בדמים יקרים (תרתי משמע), לכל בני משפחתנו — צפירת תפארתם, להיהדות — בן נאמן, לחכמת ישראל וספרתו — אחד מבוגיה, סופר מצוין, לכס הרכנות — רב גדול דגול מרבכה, נותן אמרי-שפה, — הה, גדול הכאב עד מאד ואין כהה לשברנו... שם הרב המנוח היקר ינון לעד ויתנוסס כאבן נזר-על לוחות דברי ימי חכמי ישראל ורבניו, וגם עצבוננו ויגוננו על הלקחו מאתנו לא ימוש מקרבנו כ"ז שהנשמה באפנו ואם נגזרה נזרה על המת שישתכח מן הלב כהחלטת חז"ל, אך רוח אחינו ז"ל ומפעליו הרבים יחיו תמיד בקרבנו ובקרב כל קרוביו — ת"ח שמת הכל קרוביו.

יתן ד' עוז ועצמה להורינו היקרים ולנו ולכל המתאבלים להבליג על היגון הנורא, ואלוך אח יקיר נקרא מנהמת לבנו: שובי נפש עדינה למנוחיכי וד' יגמל עליכי ותנוחי לגורלך לקץ היסין לאור באור ההיים סלה!

קול-בוכים.

הלוי'ת הרב הד"ר יצחק שלמה פוכס ז"ל (ביום ב' ס' מקץ). השמועה הנוראה סמות אחינו ז"ל הלמה ומחצה כחזיו ורעם ראשי כל ידידיו ומוקירי שמו בכל תפוצות ישראל, והמון טלגרמים באו לראשי הקהלה בקוויטטיין עוד ביום א' (פ' מקץ) — כאשר מכה"ע בברין ובוויין הפיצו את הידיעה המעציבה הזאת — מרבנים וקהלות והברות אשר הביעו בהם את צערם הרב על מות הרב החכם הדגול מרבכה הזה, ואלינו מגיעים מכתביות-נחומים למאות מקהל קוראי המגיד, מחכמים וסופרים נודעים לשם, מרבנים בכל ארצות אירופה, מקהלות וחברות, אשר לאחדים מהם נתן מקום בגליון הקרוב, ביתור טאלה אשר היו קרובים לאחינו ז"ל רבות בשנים. אולם אין חקר להאבל הכבד אשר לאנשי קוויטטיין וסביכותיה בהלקח מאתם נזר תפארתם, אשר כלם כיהודים כנוצרים ביראת-כבוד דברו תמיד מרבם בקדש, ממדותיו ותכונות נפשו הנפלאות, וכבדותו וינשאוהו עד מאד, ועתה הם מרגישים כי קשת סלוקן של צדיקים יותר מחרבן בית-מ"ק, כי ביהמ"ק אף לאחר חרבנו לא בטלה קדושתו, המקום אשר היה עומד עליו אדמת קדש הוא, אך במות צדיק תסתלק קדושתו עמו כי במותו יקח הכל... לא נפלאת איפא

* את הדרשה הזאת שחיה עבודתו הספרותית האחרונה נוציא לאור באשר זכנו ה' ביהד עם סמטרים אחרים שהשאיף אחריו בכ"ז, ואשר זכנו אינם עזר מסודרים לדפוס.

בתוך מחקריו בקדמוניות עמנו יש אשר יעמדו עדי עד כאבני פנה לקירות המדע העברי; גנוי נסתרות אשר הוציא בשקידה רבה מכי נעלמים יעשירו את ידיעתנו בתולדות הדקדוק ובארץ כה"ק, ביחוד החדשות והנצורות אשר גלה לתולדות ר' יהודה בן בלעם וכתבי היד אשר מצא והעתיק להשלמת ידיעתנו מהי סעדיה הגאון. ומי יספור וימנה את המאמרים הרבים המלאים חכמה ודעת, אשר כתב המנוח במכח"ע העברים ואשר כל קוראיהם שתו אותם בצמא! בראותנו כל ההתחלות האלה היקרות והנכבדות, עבודות איש צעיר לימים אשר כל יודעיו השו לו עתידות גדולות ונעלות בעולם המדע, נפשנו עלינו תאבל ונקרא מנהמת לבנו: „אבל אשמים אנחנו על אחינו!“ אשמים אדירי ישראל ומנהליו, עשיריו וראשי קהלותיו אשר ביכלתם לפנות מקום למדע ומחקר עברי, לבנות כמו רמים בתי מדרש לחכמת ישראל ולהושיב בהם חכמים וסופרים כאלה אשר כל תשוקתם וכל ישעם והפצם הוא לשבת במנוחה בלי דאגת פרנסה בהיכל הדעת לחוות בנעטם ולהרחיב גבולה בקרב ישראל. מי יתן ויצא דברי מתוך ההיכל השאנן הזה, מקרב העדה הקטנה הזאת, וחדר וכו' אל אדירי אחינו בערים הגדולות, בעלי היכלת, בעלי ההון והעושר העובדים ברום המעלה ושאינים ושקמים על שמריהם בראותם חכמים מצוינים החובבים את המדע יותר מגופם — אובדים מעני וחיסר כל או מתמוגגים ברעה בחוסר מקום הגון לעבודתם בקדש. עד מתי יאמר לחכמת ישראל: „לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים, כי אין איש מגדולי העם יודע לכבד אותה כראוי ולתמכה ככל הצורך, והקשור אליה באהבה עזה ועובר עבודתה הוא מקפח את חייו ומוציא עצמו מן העולם!“

רעי, אשר התמוגגת ברעה כל יסדך ותפול חלל באהבתך להדעת! מי יתנה את האבל והיגון אשר הבאת על אוהביך ומוקיריך מקרוב וסרחוק; על קרוביך האומללים אשר קוו לשטוח בשמחתך, אשר התנאו בתהלה אשר נחלת ואשרך ושלומך היו משאת נפשם כל הימים; על אמך הפורשת כפיה בנהי ויללה וכמעט לא תוכל נשוא את גדל האסון והשבר; על איך בארץ מרחק, אשר עוד לא הגיעה אליו השמועה ולא ידע עוד מה אמלל הוא בארץ החיים; על אחיך העומד פה אצל ארונך ושופך כמים דמעות על הלקחך מעמו — ומה אומר ומה אדבר אני, אח וחבר לך שנים רבות לעתות בצרה, על האבדה הגדולה אשר אבדה לנפשי בהפרדך ממני? לך לקח, ידידי האמלל, וזכרך יעמוד עדי עד בתוכנו; ובלכתך היום מעמנו — והלך לפניך צדקך, כבוד ה' יאספקך! וכו'.

אחריו הטיף מלים אחד מטובי ידידי המנוח הר"ה הר"ר פריימאן רב בעיר הולישא, ואלה דבריו בקצרה: ... „לא נאווה לי לבוא במשפט עם ידידי הנכבד; רחוק ממני הרעיון לדון לכף חוב את האיש אשר כבר עומדות רגליו לפני שופט הדורות, על כן אעבור בדומיה על כל הסבות אשר לרגלן עלה הקרץ על ראשינו ואסון נורא בא כחתף על העדה הנכבדה הזאת. נעזוב נא את משפטנו בידי האלהים היודע דרכי כל איש ופקודתו, כי רק הוא יודע לשפוט בצדק את מעשי אנוש ותחבלותיו ועלילות מצעדי גבר. אולם נשוה נא לעינינו את המכאוב הגדול הזה, נתבונן נא אל השאת והשבר הגדול כים אשר התחוללו ובאו כתומם על ראש משפחה נעלה ונשאה, על עדה רמה ונכבדה ועל המון ידידי ומכירי היקרים. אם כמות כל האדם ימותו אלה ופקודת כל אדם יפקד עליהם, אם ימות איש באהלו, על מטתו אשר עלה עליה בחליו, גם אז אמנם יתר לבנו ורוחנו יתפלץ מאד; העצב הנורא הנהו כרקב בעצמותינו והתוהו האיומה תדכא את רוחנו ותאכל את חצי בשרנו; מכאוב ויגון ועצבת נוראה תלוה את המתאבלים על כל צעד ושעל והשטחה רחוקה ממעונם ימים רבים. אולם איך ירחב הפצע ויגדל הנגע בבית המשפחה הזאת ובקהל העדה הזאת! הנה בדרך הטבע היה יכול המנוח היקר הזה לפעול פה עוד הרבה, הרבה, להצמיח ברכה וישע בלבבות בני עדתו עוד רבות בשנים; הה, מה רבו התקוות אשר קוינו בצדק מאתו ומה רב הטוב והאושר אשר היו צפונים לו בחיק העתיד! — בעודנו באביב שנותיו, בימי עלומיו, הציצו כבר מטעיו בכרם הספרה; ספריו ומאמריו הראשונים מצאו חן בעיני כל החכמים הגדולים והמבקרים הנאמנים, ואבירי החכמה והמדע סמכו את ידם עליו ויקחו חלק בפעולות הצעיר החרוץ הזה, בעל כשרון ורב תבונות. המון עבודותיו הספרותיות לקחו תמיד את לבו שכי וכל ישעו וחפצו היה להביא ברכה לעמנו ולהעשיר את ספרתנו עושר רב, בבית גנוי הספרים בפאריז,

מי יתן לי, עדה נכבדה, אמן הלב ומנוחת הנפש; מי יתן- ברגע הזה דומיה לפערת רוחי ולכאב לבי האנוש בבואי לשאת באזניכם קינה על סות רעי האהוב והאומלל! סמרתך חשתי הנה לספור לו לבדי ולבכות במסתרים את ארונו, בכי את וחבר לידיד נפשו אשר לוקח ממני, לקרוא אל אלוה מנהמת לבי; הרחקת ממני אוהב ורעי ולמצוא בורם דמעותי נחם על האבדה הגדולה אשר אבדה לי לבדי. ביגון לבי הכביה- לא חשפתי כי אבלי, אבל-יחיד, הוא גם אבל קהל עדת ישראל, ואנחותי רק חלק מאנחות מוקירי המנוח ומכבדיו הרבים; עתה באתי, והנה לפני עדה שלמה בנעריה ובזקניה קוראת לאבל, בכל בית יללה, נחי בקרב חוצות וסכבו בשוק הסופדים, בית אלהים עטף שחורים ולפני ארון הקדש טונח ארון המת. מבלי משים יבאו על לשוני דברי נחום האלקשי: „שערי הנהרות נפתחו וההיכל נמוג!“ כי נהרי נחלי דמעות אני רואה וכל לב נמס ובית ה' יתמוגג מעצם היגון הסמלא כל נפש. לעומת האבל הכביר הזה, לעומת צרת הרבים, תסתתר צרת נפשי ורואה אני כי עלי החובה להביא את מכאובי על אבדי רעי וגבר עמיתי ולדבר באזניכם על האבדה הגדולה אשר אבדה לעדתכם ואשר אבדה לכל עם ישראל המשתתף בצערכם, לפרט ולתאר לפניכם את חיי האיש הנעלה אשר אתם מובילים היום לקברות ואת מופע ליו בקרב ישראל אשר יעמדו עדי עד גם בלכתו היום מעמנו ובעזבו אותנו לאנחות. — לתאר את חייו הוא לתאר את ארחות מותו; כי על חיי ידידי האמלל צדקו אות באות דברי חכמינו במדרש הכתוב „זאת התורה אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה. המש עשרה שנה ידעתי את המנוח המובל היום אל קבר, מיום בואו לבקש דעת בארץ אשכנז ער היות שמו לתפארת ולתהלה בקרב ישראל ובעולם המדע; שנים רבות הייתי עמו יחד באשכנז ובצרפת וברעים ואחים עבדנו ועמלנו יחד בשדה החכמה. בימים ההם הכרתי לדעת מקרוב את אהבתו הנאמנה והטהורה לכל קדשי ישראל ולמחקר ומדע, אולם גם דאגה קוננה תמיד בלבי על עתידותיו בחיים, כי כאשר הוסיף להצטיין בלמודים ולעשות חיל בתור חוקר וסופר, כן התרחק יום יום מארחות העולם ויתבודד בחדרו בפנת גג וישקד על למודיו, וכאשר הוסיף להתרחק מן הבריות ומן החיים המעשיים כן רחקה ישועה ממצבו החמירו וילאה למצוא מקור נאמן לפרנסתו, ומרוב עמל ודאגה בהיותו נעזב ומבקש לחם ובראותו כי אדירי עמנו עומדים מרחוק ואין מהם חולה ושם לב לצרכי הספרה העברית, התהלך קודר, ויגון ועצב התנב אל לבו, הוא היגון אשר המיט ערפלי שואה על רוחו וישם קץ לחייו. בעלותו עתה אל כס יח יוכל לספר בקצרה את קורות חייו על אדמות בדברי אויב: „לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז!“ לא שלותי — אלו ימי למודיו בהיותו נודד לבקש דעת ולסול לו מסלה בחיים למען הועיל והיטיב לאחיו בני עמו; ולא שקטתי — אלו הימים אשר במ עמד בשורה ראשונה בין חוקרי עמנו וסופריו, ביחוד כלשוננו הקדושה, אחרי השלימו חק למודיו בכבוד ובתהלה, כי גם אז לא מצא השקט וברגע ויוסיף להיות נע ונד ורק תורתו וחכמתו היו שעשועיו בעניו; ולא נחתי — אלו הימים אשר במ היה לרב בישראל והעדה העתיקה הזאת הסופדת עליו היום כמספד על יחיד בחרה בו ותקראהו לשים אותו אלוף לראשה; כי גם בחיק משרתו לא מצא המנוח אשר ייטב לו, נפשו שאפה למחקר ומדע ותבחל בחיים המעשיים, ובעוד אשר עבד עבודת הקדש באמונה וינחל כבוד ויקר מכל מכיריו, התעצב בקרב לבבו בדעתו כי לא זו הדרך לפניו ולא לזאת נוצר להיות למורה לעדה אחת קטנה בהיות נפשו כמרתחי ים ורגשותיו כהמון גלים שוקקים לבוא אל חוף משרה מדעית יותר הגונה לו; ויבא רגז — היא העננה הנוראה אשר רבצה על נפשו בימים האחרונים, בירחי העמל לו ולקרוביו ולכל מוקיריו ומכבדיו הרבים, ואשר ממנה תוצאות לכל השוד והשבר הזה אשר בא פתאם ויביא עלינו את האבל הכבד והנורא... לא עלינו בלבד, כי אם על כל קהלות ישראל אשר לא חדלה בהן האהבה לשרידי קדשנו, ובכל מקום אשר חכמי ישראל וחוקריו, יחירי סגלה עוסקים בהרחבת ידיעת קדמוניותינו; גם בכל מקום אשר אלפי רבבות אחינו מוקירים שפת עבר וחובבים חכמי ישראל ומשנתם — היום הזה הוא יום אבל ובכי ומספד, וממרחקים צופות רבבות עינים אל הארון הזה העטוף שחורים, אשר בו טונח אחד מחכמי ישראל וסופריו היותר מצוינים. ברעיון הזה נחם ללבבנו כי אמנם, זאת התורה התקיימה על ידי המנוח ולא לשוא הקריב את חייו לעולה על מזבחה;

לונדון ואוקספורד אסף ויצבור חומר רב מגנוי ישראל ועתיקות ספרתנו וכל תאות נפשו היתה למצוא עוד עתות מרגוע ומנוחה מעבודת משמרתו, למען יוכל לעבוד בלב שלם ובנפש שקטה לטובת חכמתנו ולהכין את החומר היקר הזה לדפוס, להאיר עיני רבים ושלמים. אך הה, אוצר המדע הזה היה אסונו, ועושר שמור לבעליו לרעהו, והנה אבד העושר ההוא בענין רעי ואוצר החכמה מלא דעת ותבונות ירד פה לטמיון גבר. בקש הכונה לשבת בשלוה, אך פתאם עלה שד משחת להשכיח את יפעת האושר הזה מטהרו, להשכיח ולאבד עולם מלא, מלא עושר רב של חכמה והשכלה! — הה, מי פלל כזאת לפני שנה בעת אשר האיש הרגול הזה, אשר החכמים היותר גדולים אשר בארץ המה סמכו את ידיהם עליו וימלאו פיהם תהלתו, בא לשערי העיר הזאת לקחת על שכמו את עול משרתו הכבודה הזאת ברעיונות רמים ונשגבים, ברעיוני תקוה ובטחון, ברוח כביר ובנפש בטוחה; מי מלל לנו כי כעבור שנה אחת תבוא עלינו שואה גדולה כזאת לתחרידנו מסנותתנו ולשלול ממנו את אשרנו זה! מי האמין לשמועה, כי הרב ד"ר יצחק שלמה פוכס יתן תוקף ועוז לדברי החכם מכל אדם: ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי הכל הבל ודעות רוח! — הלא המנוח היה אהוב וחביב מאד בעיני כל מכיריו, על דבר יראתו וישרת לבבו אך דעה אחת, אך שפה אחת ודברים אחדים. אין אף אחד יוכל לכחד את האמת תחת לשונו, כי הקריב המנוח את כל כחותיו על מזבח משרתו וכל רעיוני רוחו נתונים נתונים היו לעדתו הנכבדה הזאת. בנפש טהורה ובלב ישר ותמים מלא תמיד את חובותיו, דרש את שלום עדתו בשמחה ובאהבה רבה וישמח לכל בנין טוב ומועיל אשר גבלו ראשיה להרבות ברכה ולהפירות ישע וצדקה. מצב בני עדתו נגע תמיד עד לבו, צרת העניים האמללים הרכה את נפשו, בענות חן הטיף נותם וישע, צרי ותרופה לכל נגוע זמן וידוע חולי, הזיל דמעה לכל דכאי רוח ושבורי לב ויחבש לעצבותם ויהי לעזר לכל הפונים אליו הרבה יותר מאשר היה לאל ידו. הוא קבל את כל האדם בסבר פנים יפות ויתהלך את כל בני עדתו בנחת ובמישור וישמח בחלקו, לא התאונן בעודו על גורלו כ"א נשא הכל בדומיה, בלב שקט וברוח בטחון באלהים. רק עבודותיו הספרותיות, אשר נחו באמתחתו, לא נתנו לו דמי כל היום ורק זה היה כל עצבו, כי לא יוכל לכלות את אשר החל, להשלים את מלאכת כתבי-היד, לסדרם ולהוציאם לאור ולתת למו מהלכים על פני חוץ, ומה רמו תכונות נפשו ומה גדלו ונשאו מדות רוחו! הוא היה בן טוב ונאמן להוריו, נפשו היתה קשורה בנפש אחיו, איש נאמן לכל ידידיו ומכיריו, ובהיותו נכבד וחביב בעיני כלם, ידעו כל אנשי עדתו להוקיר את ערכו ולכבדהו מאד, מי ירהיב איפוא עוז בנפשו לבוא במשפט עם איש יקר ורגול מרובה כזה? האם לא היינו אכזרי-לב לוא הפצנו להרחיב עוד את פצעי המשפחה האמללה במשפט קשה? לא! חפצנו הוא כעת להשקיט את סערת הנענים האלה מתגרת האסון הנורא הזה ולנחמם מיוגונם. חפצים הננו להעיר על סוד אלהי החכום ולהזכיר את טוב לב המנוח ויקר רוחו, את טהר נפשו, צדקתו וישרתו, ולחזק בלב המתאבלים את התקוה והבטחון, כי אלהי הרחמים והחסד יסתירהו בצל כנפיו לעולמים להקיצו עם ישני עפר לחיי עולם, חיי עד ונצחים וכו' וכו'.

באתרונה נשא מספר מר הרה"ח הד"ר שפירא רב בעיר מאתריש-אוסטרא, לאמר:

...הנהו שוכב לפנינו האמלל, אשר נלחם נגד ים צרות בחייו, האמלל אשר נלחם על שדה קטל החיים — ויפול. מחזה נורא, נורא עד מאד, מחזה קורע לב ומרגיז נפש! המחזה הזה, אשר ערכו החיים, עולה באכזריותו על כל החזיונות הנוראים אשר יערכום משוררים ילדיו אשה, כי הם לא ישפכו דם נקי בחזיונותיהם כיד החיים העקובה מדם צדיק, החיים המרים אשר אינם שמים פדות בין צדיק לרשע! אחרי מלחמה נוראה האיר כוכב ששמי טרומים להרב הד"ר יצחק שלמה פוכס ז"ל, אשר נבא לו מנוחה ושלוה אחרי עמל ויגיעה אין קץ; הנה הוא נבחר לרב ומטיף בעיר הזאת, אשר הצמינה תמיד ברבניה ומנהליה, למלאות מקום הרב הד"ר בריל ז"ל, והנה לפתע פתאם כסה ערפל את רוחו הטהור — אבל ע"פ נס ינצל — בשלוה ישוב לעבודתו כבתחלה לשמחת לב כל מוקיריו — אבל אוהו! הים דורש את קרבנו, המחלה מתגברת שנית — שכיב האור ידעך. — הדיה יצחק שלמה פוכס יגור מארץ החיים... אנשים קרוצי חומר אנחנו ורא לנו לשבת ככא למשפט, אבל ללב אדם

לנו המרגיש בצרה; עלינו להפיץ אור מעט על מותו אשר כחידה סתומה הוא. — עודנו באבו יעזוב הד"ר פוכס את עיר מולדתו, למען השתלם במדעים. בגפו יבוא, בידים ריקות, בצלחת ריקה, אך בלב מלא רגשות נשגבים, בלב מלא אהבה עזה לעמו וחכמתו. בלי שאון והמולה יעברו אמנם ימיו, אך הם היו מלאים צרות אין קץ, דאגה ומחסור בלי מצרים, ובעוד אשר רוחו מצא עונג ויתפתח באופן נפלא, דרשה קיבתו את תפקידה, והוא מלא אחרי עצת חכמינו, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה וכו' במלוא מובן המלה. כן היו ימיו שלשלת ארוכה מצרות מרות ופגעים נוראים. למרות כל אלה לא נח ולא שקט להשקיט את רעכון נפשו ולא שם את לבבו לרעבון קיבתו. לצרפת כתת את רגליו, למען בלות את הימים בעקרי הספרים, לאנגליה שם דרכו וגם בשווייץ הכירהו מקומו ובאחרונה בא גם לאוסטריה, מלא תורה וחכמה כרמוך, אבל מצבו לא הוטב אף במעט, כי ענו היה האיש שלמה, ענו עד לסאד וענותנותו היתרה הזאת הורידתהו קבר באביב ימי חייו. כילד אשר לא ידע פרק במנהגו של עולם לא יכול הד"ר פוכס ז"ל להועיל למצבו אף כמלא נימא, בושת כסתה את פניו להגיד לאדם את צרתו ולבקש עזרה מבשר ודם, ואיך יוכל איש כזה החי בראשו ורוחו בעולם הרוח להשיג דבר מה בעולם הזה אשר בו ידחק איש את רעהו והגבור יתגבר על החלש, איך יוכל הוא, אשר טרם הבין לדרכי האנשים, לבוא למטרתו בעסק עכור זה, אשר בו לא יושם פדות בין שוע בחכמה ודל רוח; בעולם החמרי הזה, אשר בו נמלאו דברי פרשת השבוע הזה: „ותבלענה השבלים הדקות את השבלים המלאות?...” אבל האמלל נשא את בשרו בשניו וידום כי נטל עליו, המים הזדונים עברו על ראשו, אבל הוא החריש כי חלום נעים חלם שלמה במשך ימי חייו, תקוות נעימות שעשעו את נפשו, כנפי רוחו נשאוהו הלאה על שדה החכמה, שם הרימוהו על וישיבוהו מרום על קתדרא להפצת חכמת ישראל, אשר אליו שאפה נפשו מימי נעוריו עד יומו האחרון, כיוסף אלם אלמים בתוך השדה, שדה החכמה, ותנה בחלומו אלומתו קמה וגם נצכה, אך אמלל האיש החולם בדורנו חלומות כאלה, וייקץ שלמה והנה חלום! לפני עיניו ההוה בפגעי ונגעיו, החיים האכזרים בלי כל שרק ופרכוס, והנה הוא הראה לדעת כי חזיונות שוא התעוהו, כי חלום חלם ואינו יודע מה הוא — פה תחל הפראגידיה בחיי המנוח! בעוד אשר רעיו וחבריו, אשר קטנו עכה סמתנם, הגיעו למטרתם ויתענגו על גורלם אשר נפל למו בנעימים, ישב הוא בודד במועדיו ולמרות חכמתו הרבה לא השיג משרה אף בעדה קטנה, כי הקהלות בימינו אלה אינן בוחרות בתלמידי הכמים, באנשים אשר פאר הנמו לעמם, רק ב"הדרוש נאה" אשר ידע בקסם אשר על שפתיו למשוך אחריו את כל העם והמכסה בשפתו על חסרון דעתו, ואיך יכול תלמיד חכם כהד"ר שלמה פוכס ז"ל להשיג משרה באחת הקהלות? — והנה כבר הופיע כוכב קטן על שמי חייו; אחד מחכמי ישראל הנודעים לשם "אשר על ידיו יצקתי מים גם אני, הכיר את ערך המנוח וידבר דבר לפוכתו באזני העדה בעיר קוויטין אשר במורביה, והיא ידעה את אשר לפניו ותבחר בהד"ר פוכס ז"ל, למען יכהן פאר בקרבה בתור רב ומטיף, פה היה יכול הד"ר פוכס לשבת בשלוה ולשרת בהיכל המדע כאות נפשו כל הימים, פה היה יכול לשכוח את כל אשר עבר עליו ולטמוח על גורלו, אבל כבר עברה העת, כבר הכתה המחלה הארורה לרגלי הסחכור שהיה לו בימי חייו עמוק עמוק את שרשיה בלבבו, כבר בא הנה „קצוץ כנפים", כבר הכתה גזיתו שאיה, ערפל נורא כסהו ובערפל נגזל מקרבנו — מי ישב פה כסא למשפט? — צר לי עליך אחי! עוד לפני ימים אחדים הודעתך, כי בוא אבוא אליך לדרוש לשלומך, והנה היום אני בא ואתה מת! האור חשך בעריפיך ובך נמלאו דברי „סדר" השבוע הזה: „ויישן ויחלום שנית!" — תישן נא בנעימים אמלל, נענה ונדכה, שם במרום ינוח לך, כי חלומותיך לא יוליכוך עוד שולל!...

כל ההספרים עשו רשם אדיר וחזק וכל הנאספים געו בכבו, ובלב קרוע ומורתח נשאו את ארון המת אל העגלה השחורה, אשר עמדה לפני בית-כני. לפניו הלכו נערים ונערות, תלמידי ביה"ם אשר במות הרב המנוח אבד להם מורם אשר

(*) הוא הדי"ח המצוין סרוף ד"ר דוד קויסמאן נ"י. העורך.

תשנה מלב כל הסופרים העברים ולא ימח זכרך מנפש חכמי ישראל, אשר אהבת הלאום יוקדת בקרבם ובנין בית ישראל משאת נפשם, כי בקרב אלה התנוססת כל ימי צבאך כאבן נור ותהי מהמשכילים העברים המעטים אשר הרחיבו גבול שפתנו ויעלו את ערכה וכבודה בעבודתם, בשם שפתנו הקדושה איפוא, בשם לשוננו העברית, אני מניח עוד ברוחי נור פרחים על ארונוך שרם יכסוהו הרגבים; השפה הנצחית האהובה לנפשך תושיט את ידה ותאחז בזרועה את הבן אשר אטצה לה. בשוב גייתך אל העפר, היא תעלה אותך לשמי הנצח; ובהבקע לרוחך במרום שחר חיי עד — שפתנו העברית תתיצב שם ותברכך; בשכבך תשמור עליך, והקיצות היא תשיחך!

המת היקר בא לקבורת אבותיו (קרוב אל קבר הרה"ג ר' נחום בריל) וכל העם עוב בלב נשבר וברוח כהה את בית המועד לכל חי בהכרה פנימית, כי נטמן בו אוצר חכמה ומדע, צנא מלא ספרא, איש תם וישר בכל דרכיו. תהי מנוחתו כבוד!

חדשות שונות.

קראקא. (הלול השם). עוד לא חדלה המריבה אשר תפריד בין אחים בכל מקומות מושבותיהם, עוד יתגודדו אחינו לכתות כתות, להפריד בין הדבקים, עינים להם ולא יראו את התלונות המובאות במ"ע על הריבות והמדרנים במקומות הקדושים, בבתי הכנסיות ובתי המדרש בגלל כבוד מדומה, אזנים להם ולא ישמעו את הקולות מפיות משטינינו אשר יחרפו אותנו על אי-הסדרים השוררים בבתי תפלותינו, כי לא נעשה את מעשינו שמה על שהרת הקדש רק נתנהג שם כמו בבתי מרות, ולא נדע להבדיל בין הקודש והחול. זה לא כבר היתה ארוחת, שלש סעודות ערוכה על שלחן בית המשפט יען באחד ביהמ"ד בעיר ק. בגליציה חסידי שתי כתות משני המאורות היו לוקים זא"ז, ועתה עלתה שאלת ההקפות על כס המשפט והשופט הראשי מבית הפקודות בעיר המחוז ד. שאל בדרך המלך מאת הרב הג' מוהרר"ל הורוויץ ממלא מקום הרב פה על מהות ההקפות אם נוכעות הן ממקור דתנו או לא, כי שתי כתות חסידי ר. וחסידי ד. יצאו למהלומות בעת ההקפות. הרב הנ"ל השיב כהלכה כי ההקפות אינן מדיני התורה רק מנהג ישראל הן ויש אשר מרוב שמחת החג ישתוללו איזה אנשים בחוסם ואז אין ביד המנהל להביא את סדר הנמוס על מכוננו. ועתה אחי אם יענשו ה"חסידיים" ההם בעונש גוף או עונש ממון אחת היא לנו, אך הלול השם בפי מנדינו לא ימוש ועוד לא תקחו מוסר! — במוצי' לסדר. אין נבון וחכם כמוך" דרוש דרש הרה"ג מוהרר"ל הורוויץ אב"ד פה בחברת האומנים (האנד-ווערקערפראיין) דרשה יקרה מאד. תוכן דרשתו היה מעניני דיומא, מעניני עבודת הפועלים, ויוכיח להם כי את שעות העבודה אשר קבעו המחוקקים בימינו אלה, גם חז"ל עוד לפני אלפי שנים דאגו בעד הפועלים באמרם, פועל ככניסתו משלו (בצאת הנוככים) וביציאתו משל כה"ב (היינו עד הנץ החמה) [כ"מ דף פ"ג ע"ב] ומעמוד השחר עד נץ החמה הוא בערך שעה וחצי (כנראה בפסחים צ"ד) ובעת נחשוב את היום לייב שעות, שעות העבודה אך 10% הן, וגם העיר למוסר אונם על יום השבתה בש"ק שלא יבלו את מנוחתם בדברי הבל רק בעונג רוחני ללכת לבתי כנסיות ובימ"ד להתפלל ולשמוע מפי מגידי מישרים דברי תורה. גם העיר אותם כי העבודה תהי תכיבה עליהם, ואף אלה אשר גרכם ה' בעבודתם והון ועושר בביתם לא ישליכו את עבודתם אחרי גומ, ויבאר לפניהם המעשה המובא במנחות פ"ה ע"ב: פעם אחת נצרכו אנשי לודק' לשמן מיני פולמוסמי וכו' אמרו לו לגוש חלב וכו' אמרו לו לך אצל פלוני לשדה ומצאו שהי' עורק תחת זיתיו אמר לו יש לך שמן במאה ריבוא אמר לו הסתן עד שאסיים מלאכתי, לאחר שסיים מלאכתו וכו' מכר לו שמן במאה ריבוא. גם עוררם על המותרות לבל יפורו את משכורתם אשר הביאו להם בזעת אפם על דברים שאינם נחוצים להם ויביאו קנאה ושנאת חנם בלב שכנינו הנוצרים. מטיפים כאלה נחוצים לנו בכל מקום ובכל זמן, והי' בוח שלום על ישראל ועל רבנן.

קראקא. במושיק העברה חגגה החברה הספרית שפת אמת' חג הוסדה השלישי (8 שטיטמונגספעסט) לזכר האור הרוחני אשר יפיצו הנרות הללו שאנו מדליקים בימים האלה וכזמן הזה ולזכר האור אשר החברה

אהבתו להם היתה כאהבת אב לבניו, אחריה הלכו הרבנים, האבלים והמון אדם רב בשורית מסודרות. בבית הקברות הספידוהו בקצרה, אך בדברים היוצאים מן הלב, הרב הישיש דיר אייזלר, הרב הכולל בעיר אייבנוביץ וסביבותיה, לאמרו: רק ימים מעטים עברו מיום אשר המנוח היקר הזה, אשר מטתו הננו סוככים עתה ברוח תוגה ובלב נשבר, בקר איתי בביתי, רק ימים אחדים חלפו מן היום, אשר בו שעשעה נפשי בחברתו כשעות אחדות, מן היום אשר בו הכרתי לדעת את יקר ערכו, את טיב לבו ונפשו העדינה, מעלותיו והכנותיו הנעלות, את רוחב ידיעתו וגודל חכמתו, ואז אמרתי בלבי: הנמצא איש כזה אשר רוח — בו? הנראה איש צעיר כזה, אשר בו יתנוסס רוח כביר כזה, אשר בו עלתה רוח ההשכלה והחכמה כפורחת ותיף בגולה ותשא פרי הלולים על שדה הכפרה והמדע? ודברתי עוד אני עם לבי, הלא הוא באמת איש דגול מרבבה, אברך, אב בחכמה ורך בשנים! כאשר יבארו חכמינו. ועתה בעת אשר האיש הזה, מורה ומנהל קהל עדת ישרון בעיר הזאת, יובל לבית הקברות, בעת אשר הגבר המורם מעם הזה יעובנו ונפשו העוף למרומי על לנצח, בעת הזאת איך אוכל לכלוא ברוחי ולשום מעצור לזרם רגשותי הנוראים אשר יסערו בקרבי? כן, כן במות עלינו האיש הזה אבדה אבדה גדולה, אבדה שאינה חוזרת, לכנסית ישראל; באיש הזה ירד גם אוצר חכמה ומדע אלי קבר והמון חקירות וידעיות שונות אתו יחד על עפר נחת. הוא משל לא רק בבית הספרה העברית וספרת התלמוד העתיקה, לא רק בבית הספרה האשכנזית ושפת ארצנו, הוא ידע לא רק את שפות הארצות הזרות: אנגליה וצרפת על בורין, כי אם גם בכל בית הספרה הערבית ושפות הקדם נאמן היה וירד לעומקה של החכמה ההיא באיפן נפלא סאד ויהגה דעות וירבה חקר בלשונות המזרח ויחבר ספרים ומאמרים נכבדים במקצוע הזה ועוד השאיר אחריו ברכה המון כתבים שונים, עד כי בצדק אוכל להחליט, ואדמה כי לא אפריז על המדה באמרי, כי לו היה עוד המנוח זמן רב כי אז עלתה רוחו מעלה מעלה ויהי למאור עם ישראל, למאור החכמה והתושיה, למאור היהדות והדעת העברית. ביהוד עלי להרים על נס את ענות המנוח הגדולה ושפל רוחו, כי היה החכם היקר הזה הרום רגלי כל מכיריו ומכבדיו ואסקופה נדרסת לכל אדם, והענוה הזאת היתה קשורה בידעיתו הרחבה ובינתו הישרה כשלהבת הקשורה בגחלת ותהי לו לכבוד ולתפארת, לענות הן ולצניף עטרה כל ימי חייו. וכו'. את נפש יקרה דאי למרוכי שחקים, לגבהי רקיע, למצוא מנוחה תחת כנפי העליון: הנה עזבת את התבל, שאונה והמונה, באביב חלדך ומבחר שנותיך, עזבת את משפחתך הנשאה, את עדתך הנכבדה, את החכמה העברית ודעת ישראל, אשר על טובחה הקרבת את כבהר ימיך, ותלכי לך למקום האושר הנצחי, מקום שלוה אמתית ומנוחה שלמה שאת רוצה בה. ימתקו לך רגבי האדמה וד' יחונן את עפרך; "שלמה" שמך ושלום ושקט יהיה לך מהיום והלאה וכו' וכו'.

לפני הקבר דרש עוד הרב הר"ר קאמינקא הנ"ל בשפת עבר צחה כדברים האלה:

בטרם יורד הארון אל היק האדמה וישוב העפר על הארץ כשהיה, כרם ידובקו הרגבים ויכתם הגולל ותשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה — עוד מלה אחת על לשוני, רעי היקר בלכתך כאתנו אל חיי הנצח, מלה אחת אשר אולי תיקר לנפשך מכל הקינים אשר נשאו אליך אוהביך מקרוב ומרחוק. הן בלשוננו הקדושה אני דובר כעת אליך, ומי כמוני יודע ועד כי את שפת אבותינו הוקרת מכל הון בימי חיך על אדמות, כי אהבתה מלאה כל חדרי לבך וכו' משאת נפשך היתה רק להפיץ דעת בלשון אבותינו למען העיר רוח הלאום ולהקיץ נרדמים בקרב עמנו, להשיב בנים לגבולם; הן ימים ושנים רק בשפה עבר שוחחנו איש אל אחיו ולכל בה היו חיי רוחנו. מות והיים ביד ה' שון! אולי אהבתך ללשוננו, אשר על ידה הוספת להתרחק מהמון אחינו במדינות המערב, ושקידתך להרחבת ספרתה, לחקור מוצאיה ומבואיה — אולי גם היא זמכה לך את הרעה הגדולה אשר על ידה נקפד כארג פתיל ימיך, אבל אם את חמות הביאה לך ותהי נפשך קרבן על טובח אהבתה — גם את החיים, חיי עד, תקח מיודה, כי היא לבדה הנצור לך זכר עולמים ותחצוב את שמך למזכרת נצח בצור חיי עמנו! ביום אשר חכמי עמנו המספיקים בילדי נכרים ורק על תלמי שדי לשונות העמים עמלם ויגיעם, ביום אשר אלה ישכחוך — לא